

Bocskai István legmaradandóbb tette, mely bölcs államférfiúi előrelátását igazolta, a hajdúk letelepítése volt.

A hajdú telepü- lésekből szerveződött hajdúkerület több, mint 250 éven át a magyar nemzet függetlenségi, szabadság mozgalmainak szilárd őrhelye volt.
1605-ben, Korponán kelt szabadság- levelében 9654 hajdúkatonát juttatott otthonhoz. Ekkor Nánás, Hadház, Dorog, Nagykálló (innen 1609-ben Böszörménybe költöztek a hajdúk) Polgár, Vámospércs népesült be.
Bocskai 1606. szeptember 2-án, Kassán kelt szabadságlevelével a testőrségét alkotó 700 lovas- hajdút telepített Szoboszlóra. Miután az ez évben megkötött bécsi békeszerződés lezárta a Habsburgok és Bocskai közt folyó háborút, a fejedelem már nélkülözhette leghűségesebb és legjobb lovaskatonáit. A szoboszlóiak később is mindig számontartották és büszkék voltak, különösen a többi hajdú városokkal szemben lovaskatonai mivoltukra.
A hajdúk letelepítése két szempontból volt történelmi jelentőségű tett:
- A Tiszántúl elpusztult, lakatlan területeire nagyrészt a török elől elmenekült hontalan magyarokat telepített. Ezáltal e vidék mind a mai napig megőrizte tiszta magyar jellegét.
- Megoldást nyert az a súlyos társadalmi, gazdasági probléma, mely az otthon nélküli hajdúság féktelenkedéséből adódott. Az által, hogy a letelepülők ugyan nem személyszerinti, hanem közös érvényű hajdú-nemesi jogokat nyertek a rendi alkotmány kereteibe beilleszkedhettek. Családi tűzhelyhez, földhöz jutott tízezernyi család. Bocskai István e tettével a hajdúk és a magyarság jótevője lett.
A kassai szabadságlevél szerint "vitézlő Halasi Fekete Péter kapitánynak, valamint Halasi Beődy Mátyás, Abády Médy István, Maklári Kiss Pál, Sarudi Rácz Farkas, Túri Pap István, Chéffy Haty János, Rábéi Makkos Ferenc századosoknak a haza és az ősi szabadság megmentése és megerősítése terén végzett buzgóságukért, amennyiben nemesi címmel nem rendelkeznének, mostantól ők és utódaik nemeseknek tekintessenek. Ezek bizonyságául közös nemesi címert kapnak. Mindezek mellett Szoboszló faluban lévő birtokrészeket, szántókat, réteket, erdőket, vizekkel, folyókkal mindenféle hasznaikkal és járulékaikkal együtt az előbb említett vitézek és mindkét ágon levő örököseik kapják, hogy azt birtokolják és egyenlőképpen bírják". Mindezek ellenében ők és örököseik tartoznak régi szokás szerint "nemesek módjára jó lovakkal, hadiszekerekkel kellően felszerelt a mi és utódaink parancsára... a haza védelmére... minden hadjáratban részt venni és a hazát hűségesen szolgálni."
Az adománylevéllel kapcsolatosan a következőkre kell rávilágítani:

- Az adománylevél a kapitány és a századosok nevét örökítette meg, a hajdúkatonákét nem. Hiteles névsor az utódokról 1702-ben készült.
- A letelepülők közt egyaránt voltak nemesek és nem nemesek. Valamennyien részesültek a hajdúnemesi jogokban. Ez azonban nem egyes személyeket vagy családokat illetett, hanem a Szoboszlóra letelepült családfőt és utódait együttesen és közösen.
- Bocskai István Szoboszló faluban lévő saját birtokrészeit adományozta hajdúinak. Miután itt más nemesi birtokosok is voltak, ezek birtokrészei, jobbágyai továbbra is ezeknek a földesuraknak a fennhatósága alatt maradtak.
- Bocskai és az őt követő erdélyi fejedelmek a szabadságjogok ellenében igényt tartottak a hajdúk katonai erejére. Ezért lovakkal, fegyverzettel teljesítendő hadi szolgálatra kötelezték őket.

Az adományozottak birtokaikba történt beiktatása 1606. szeptember 23-án befejeződött. Az adománylevél kihirdetése pedig a Szabolcs Vármegyei Kárászon tartott gyűlésen történt meg, 1607. február 5-én. Az adománylevél különösen nagy jelentősége miatt mindig féltve őrzött kincse volt a szoboszlóiaknak. Az ősi okiratot ma a Bocskai István múzeum őrzi.

Az ilyenkor szokásos hivatalos események lezajlásával Szoboszló történetének új korszaka kezdődött meg. A városalapítás első lépéseként a beiktatottak részére kimérték a belső telkeket. Minden telek egyenlő nagyságú (13 x 33 lépés) volt. A belső telek képezte az alapját és jogcímét minden egyéb juttatásnak. A belső telket egy jóval nagyobb ún. ólaskert egészítette ki. Itt tartották a lábasjószágokat, a takarmányt a tüzelőféléket és még veteményeknek is jutott hely. A megélhetés és a gazdálkodás alapját képező szántóföldeket a határban két tagban osztották ki. Az egyik rész a tilalmasi örökös föld egy tagban, a másik a forgó-ugar földek négy darabban. Ezeket egészítették ki a szőlőföldek, a közös legelőkön való legeltetési jog, közös területek évenkénti bérlési lehetősége. A hajdú földtulajdon olyan szabad paraszti birtoknak tekinthető, mellyel tulajdonosa csak korlátozott mértékben rendelkezett. A földek egy része eleve közös használatban volt.

A belső telkek részére vagyis a leendő város számára kiszemelt hely a régi Szoboszlófalva közvetlen szomszédságában, tőle délkeletre feküdt. Miután nyilvánvaló lett, hogy az adománylevélben kiváltságolt 700 főnyi vitézből csupán 300 fő körül kíván a letelepedés lehetőségével élni, a város belterületi nagyságát ennek megfelelő területben határozták meg. A Kösi folyásával párhuzamosan, annak jobboldali partján három utcát - nagyjából 100-100 telekkel - jelöltek ki.

Az első utca a Kösi partján úgy helyezkedett el, hogy a folyó felőli telkek a folyómederig húzódtak. A Kösi felől tehát nem lehetett lábszomszédjuk. Ezért ezt az utcát Harmadfél utcának nevezték el. (Ma a Puskin és Rákóczi utca) Itt kezdődött a telkek számozása, a legrégibb templomtól alig 40-50 méter távolságra. A három utca középsője a Középső utca (ma Gönczy Pál, Bocskai utca) nevet kapta. Ennek az utcának egyenességét megtörte a másik, utóbb épült református templom és az erődrom maradványa. Ennek a templomnak az újjáépítésére akkor nem is gondoltak, mert az erőd területét telek céljára kimérték. A Debrecen felé eső harmadik utca - vagy ahogyan akkor azt nevezték - a Nagy-köz (ma Foghtüy - Kossuth utca) volt a leghosszabb, itt a telkek száma meghaladta a százat. Az egész belterületet körülárkolták. Az árokból kikerült földből, sövényből palánkot emeltek. A palánkon belül 12 lépésnyi területet mindenütt szabadon hagytak közlekedési, védelmi célból. A városból két kapun lehetett ki-be járni. Az egyik a Nagy-köz utcán Debrecen felé nyílt. Ez volt a Debreceni kapu, a másik vele szemben a település túloldalán a Kösin és a Nagygáton át Nádudvar felé. Az eredeti - régi - Szoboszló felé a Középső utca végén ácsoltak egy kis fahidat. Ezen csak gyalogos közlekedés

folyhatott. Itt közelíthették meg a hajdúk a templomot, mivel akkor ők még saját templommal nem rendelkeztek.
Hat esztendőbe telt mire a lakóházak, ólak és egyéb épületek elkészültek, a városkép valamennyire kialakult. Ez idő alatt az is eldőlt, ki is marad véglegesen az új városban és ki az, aki nem kíván annak lakosa lenni. Az 1612. esztendőben történt meg a város igazgatási rendjének kialakítása. Szoboszló hajdúváros katonai rend szerint lett megszervezve és vezetve. Élén a városi kapitány (később főhadnagy) állott, akit munkájában az utcahadnagyok és a tizedesek segítettek. A kapitányt a telekkel, házzal rendelkező hajdúk választották maguk közül. Az utcahadnagyokat az utcák lakosai, míg a tizedeseket 10-14 házastelkenként az ott lakók választották. 1612-ben 25 tizedre oszlott a város. Erre az időpontra vált véglegessé, hogy a városban 296 hajdú telek lett. A családfők családtagjaikkal együtt - mintegy 1500-1600 személy - alkotta a város lakosságát. A 296 lovashajdú és az ők utódai azok, akik a Bocskai adománylevél alapján hajdúnemesi kiváltságokkal rendelkeztek és az adománylevélben részletesen leírt címert, mint közös jelképet városuk illetve saját nemességük bizonyságául használhatták. Ez a ma is használatos városi címer.
A hajdúk letelepedésével az a sajátos helyzet alakult ki a településen, hogy két különböző helyzetű Szoboszló létezett egymás szomszédságában. A régi földesúri fennhatóság alatt álló, jobbágyok által lakott Szoboszló 400 főnyi népességével, és az új nemes hajdúváros 1500-1600 lelket számláló lakójával. A város két egymástól elkülönült része közül nemcsak a létszáma miatt sokkal nagyobb hajdú-oldal foglalta el a vezető helyet, hanem azért is, mert kiváltságai miatt vonzó példát jelentett a földesúri hatalom alatt élő régi Szoboszló jobbágyainak. Ők is örömmel lettek volna a hajdú jogok részesei.
A két városrész megkülönböztetése céljából az eredeti helységnév elé jelzős előtagok kapcsolódtak. Így lett a hajdúk lakta részből Nagy-Szoboszló, Nemes Szoboszló, majd Hajdú-Szoboszló, a jobbágyok falvából pedig Kis-Szoboszló, Paraszt-falu. Az elválasztó különbségek az idő múlásával folyamatosan csökkentek. Ebben a közös sors, a munka és a házassági és rokoni kapcsolatok terebélyesedése mellett jelentős szerepet töltött be a református egyház. Szoboszló lakóinak döntő többsége - legyen az nemes, hajdú vagy jobbágy, - a református hitet követte. Mivel a hajdúknak nem volt használható templomuk és saját lelkészük sem, Kis-Szoboszlóra jártak istentiszteletre. Számukra az egyházi szolgálatokat is az ottani prédikátor látta el. Mindezek nagymértékben elősegítették a két társadalmi csoport egységesülését.
A szoboszlói hajdúk különös figyelemmel vigyáztak arra, hogy idegenek ne jussanak belső telekhez és ezáltal kiváltságokhoz. Az általuk igen tisztelt Váczi András kis-szoboszlói református lelkész is csak 27 évi áldozatos és elismert szolgálat után 1643-ban kapott Nagy-Szoboszlón házastelket a hozzá kapcsolódó egyéb járulékokkal együtt.
Három országrész találkozásánál és két nagyhatalom ütközőpontján, veszélyes helyen szépen fejlődött Hajdú-Szoboszló. Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1610-ben vásárjogot adott a városnak. A hajdúk Bocskai István 1606. decemberében bekövetkezett váratlan halála után is hűséges támaszai maradtak az erdélyi fejedelmeknek.
A letelepedést követő évtizedekben a hajdútelepüléseknek sokféle küzdelmet kellett folytatni a vármegyékkel, a Habsburg-házzal jogaik és kiváltságaik megőrzéséért. Jelentős katonai erejükre támaszkodva sikerrel vívták meg ezeket a harcokat. Fejlődésük nem tört meg. A két Szoboszló együttes lakossága fél évszázad múltán 3000 főre növekedett.
Forrás: Szülőföldünk-lakóhelyünk Hajdúszoboszló, Erdei Gyula (2001)